

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Ontevreden in het hart van de samenleving

Een aanzienlijke groep ontevreden buitenstanders voelt zich niet verbonden met de samenleving. Veel ouders zijn afkomstig uit deze groep. Waarden als inlevingsvermogen, gemeenschapszin, tolerantie, matiging en zelfbeheersing scoren laag en worden via opvoeding slechts gebrekkig doorgegeven. Dit leidt tot probleemgedrag, zet de samenleving onder druk en vraagt om duurzame versterking van de morele infrastructuur van de samenleving.

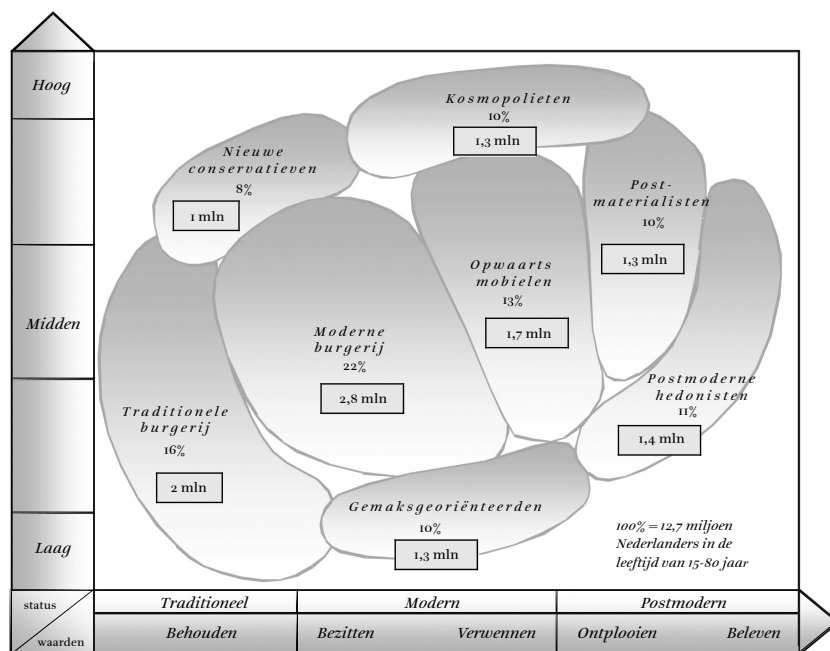
door *Martijn Lampert*

Onderzoeker bij Motivaction.

DE MIDDENGROEP IN TRANSITIE

De middenklasse vormt de ruggengraat van de samenleving. Zij is in sterke mate bepalend voor de maatschappelijke stabiliteit en veerkracht. De samenleving verandert met de tijd, doorgaans gestaag. Oudere generaties worden opgevolgd door jongere generaties, die hun waarden en levensoriëntaties meekrijgen van hun opvoeders, familie, vrienden en onderwijzers, en van minder nabije tijdgenoten. De overdracht van waarden vindt veelal plaats via persoonlijke contacten en ervaringen, maar ook via de media. Jongere generaties dragen, gezien hun explorerende levensfase, doorgaans meer bij aan verandering dan oudere generaties. Ook nieuwkomers uit andere streken zorgen voor verandering en brengen hun waarden tot uiting in hun leefstijl en persoonlijke keuzes. Voor de middenklasse betekent dit dat er sprake is van gestage instroom van onderaf, via jongere generaties en via de zijkant van migranten. Uiteraard zijn ook de ontwikkeling van economie, technologie, cultuur en politiek van invloed op de ontwikkeling en oriëntaties van nieuwe generaties. Mensen die in dezelfde tijdgeest opgroeien delen kenmerkende waarden en opvattingen.¹ Het

Figuur 1. Mentalitymilieus in Nederland (2007)

© Motivaction International

tijdsgewricht waarin men opgroeit (bijvoorbeeld de maatschappijkritische jaren zestig en zeventig en de meer pragmatische jaren tachtig en negentig), laat zichtbare sporen na in het waardepatroon van burgers.

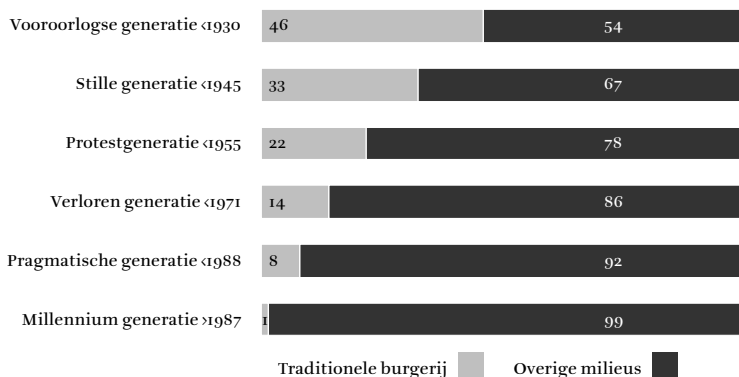
Typend aan de middengroepen is de gestage transitie waarin zij continu zitten, het spanningsveld dat is gelokaliseerd tussen behoud en verandering. In dit spanningsveld spelen vertrouwen en wederkerigheid een cruciale rol. Deze zaken zijn in sterke mate bepalend voor de mate waarin nieuwe ontwikkelingen worden verwelkomd en omarmd, of dat men zich eerder richt op behoud en afscherming. In hoeverre is de middengroep in staat om verandering te omarmen en mee te evolueren met nieuwe ontwikkelingen? Welke waarden geeft men door aan nieuwe generaties? Wat is de mentaliteit van de middengroep anno 2008? In deze verkenning worden deze vragen beantwoord vanuit het perspectief van waardenonderzoek.

Voor het artikel is gebruikgemaakt van data van onderzoeksbureau Motivaction, afkomstig uit het *Mentality* onderzoeksprogramma.² Sinds 1997 worden jaarlijks ruim duizend Nederlanders met behulp van een schriftelijke vragenlijst aan huis ondervraagd over hun waarden, oriëntaties, achtergronden en gedrag. In dit onderzoek wordt met behulp van cluster-

analyse acht mentaliteitsmilieus onderscheiden, die op een eigen wijze in het leven staan (zie figuur 1). Elk milieu deelt basiswaarden in het alledaagse leven ten aanzien van werk, relaties, maatschappij en vrije tijd en heeft vergelijkbare esthetische oriëntaties en ambities. Deze basiswaarden komen tot uiting in concreet gedrag, zoals op het gebied van consumptie, mediagebruik en stemkeuze.³

In het waardespectrum is sprake van overwegend postmodern georiënteerde milieus, naast overwegend traditioneel ingestelde milieus. In deze tijd is de moderne burgerij het grootste *Mentality*milieu in de Nederlandse samenleving. Deze groep combineert statusgerichtheid met een cultureel behoudende instelling en kan, vanwege haar omvang en centrale positie in het waardespectrum tussen traditionaliteit en postmoderniteit, als de belangrijkste middengroep worden beschouwd. Ook voor wat betreft haar sociaaleconomische positie, is het de omvangrijkste middengroep in het *Mentality*-onderzoek. Een kenmerkend verschil in praktische levensoriëntatie met de traditionele burgerij is bijvoorbeeld de sterke gerichtheid op commerciële televisiezenders, terwijl voor de traditionele burgerij de publieke omroep nog een belangrijk deel van de kijktijd beslaat. Een kenmerkend verschil tussen de moderne burgerij en de postmoderne milieus, is de sterke gerichtheid van de eerste op zekerheid, voorspelbaarheid en status.⁴

Wanneer generaties aan de hand van het *Mentality*-onderzoek worden vergeleken, wordt duidelijk dat de vooroorlogse generatie (geboren voor 1930) en de stille generatie (geboren tussen 1930 en 1945) zich kenmerken door sterke aanwezigheid van het milieu traditionele burgerij. Dit milieu is plichtsgetrouw, behoudend en solidair ingesteld. Ook in de protestgeneratie (geboren tussen 1945 en 1955) is een aanzienlijk aandeel traditionele burgerij aanwezig. Met het jonger worden van de generaties neemt de traditionele burgerij vervolgens in sterke mate af.

Figuur 2. Vertegenwoordiging traditionele burgerij binnen generaties

EEN ONTEVREDEN GROEP BUITENSTAANDERS

Uit onderzoek in opdracht van de Commissie Toekomst Overheidscommunicatie en ook uit later onderzoek in opdracht van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, blijkt dat het milieu moderne burgerij en het milieu gemakgeoriënteerden kunnen worden samengebracht in de burgerschapstijl buitenstaanders, ook wel afzijdige burgers genoemd.⁴ Deze groep buitenstaanders ervaart een grote afstand tot politiek en overheid, voelt zich bedreigd door globalisering en migratie, is materialistisch ingesteld en op zoek naar zekerheid en maatschappelijke erkenning. Onderzoek naar zingevingpatronen, dat is uitgevoerd in samenwerking met de WRR en waarin aan de hand van religieuze overtuiging en mate van humanistische oriëntatie diverse levensbeschouwelijke groepen werden onderscheiden, liet zien dat de groep buitenstaanders voor het grootste deel bestaat uit burgers die in sterke mate zijn ontzuild en ontkerkelijkt, en die veelal ook niet anderszins spiritueel, religieus of humanistisch zijn

*De groep buitenstaanders
drukt een steeds groter stempel
op onze samenleving*

ingesteld.⁵ De buitenstaanders zijn vooral wereldlijk en niet-transcendent ingesteld. De belangrijkste bron van zingeving, ook voor deze groep, is de nabije geliefde ander, die doorgaans wordt gevormd door een kleine kring van gezinsleden.

Kenmerkend voor deze groep is verder dat zij niet alleen ontevreden zijn met de maatschappij, maar ook minder tevreden met het eigen leven. In vergelijking met andere groepen is de groep buitenstaanders het minst gelukkig.

Met de geringe vertegenwoordiging van de traditionele burgerij in jongere generaties, drukt de groep buitenstaanders een steeds groter stempel op onze samenleving. De overwegend volgzaam en plichtsgetrouwe instelling die zo kenmerkend is voor de traditionele burgerij, is voor de samenleving als totaal in de afgelopen decennia steeds minder vanzelfsprekend geworden. Met de individualisering, ontzuiling en ontkerkelijking is de burger mondiger en zelfstandiger geworden. De ‘buffer van maatschappelijk vertrouwen’, die de traditionele burgerij vormde, is veel minder sterk aanwezig onder jongere dan onder oudere generaties. De verhouding tussen de elite en de middengroepen is mede hierdoor wezenlijk veranderd. De legitimiteit van politieke keuzes en voorkeuren van elitegroepen staat steeds meer ter discussie, en er worden nieuwe vormen van legitimatie en representatie gezocht. Aangezien de samenleving gestaag verandert door onder meer de komst van nieuwe generaties, is het interessant om te ver-

kennen door welk mentaliteitsprofiel ouders uit de groep buitenstaanders worden gekenmerkt. Kinderen krijgen immers voor een belangrijk deel waarden mee van hun ouders en opvoeders, en de mentaliteit van ouders komt mede tot uiting in de manier waarop zij hun kinderen opvoeden.

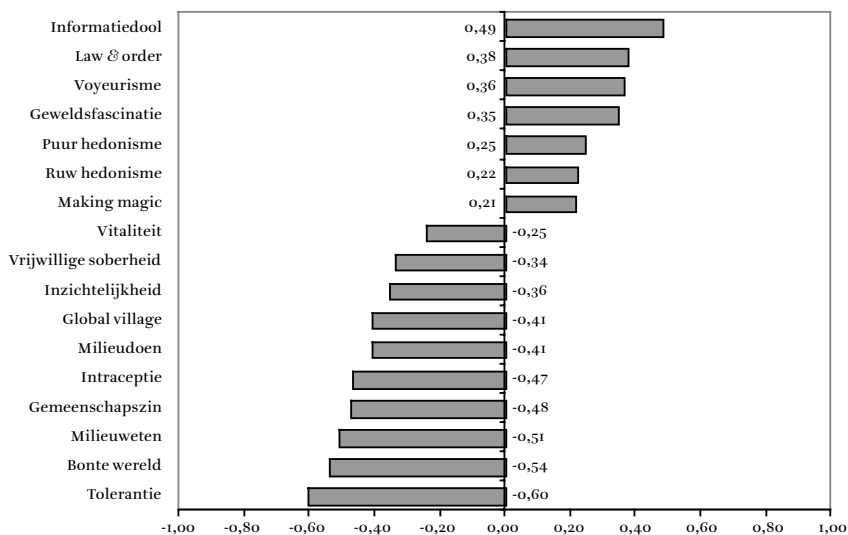
ONDERSTROMENPROFIEL VAN OUDERS

Ten behoeve van dit artikel is een verkennende analyse gemaakt van de huidige waarden van ouders, op basis van het *Mentality*-onderzoek. Motivaction meet in zijn onderzoek naast sociale milieus ook sociaal-culturele onderstromen. Dit zijn fenomenen in de samenleving (bijvoorbeeld *law & order*) die van invloed zijn op het gedrag van mensen en waar sommige groepen hoog op scoren en andere groepen juist niet. De onderstromen scheiden en verbinden bevolkingsgroepen, vaak op een organische wijze. Elke persoon doet in een bepaalde mate mee aan zo'n onderstroom: hij hecht bijvoorbeeld sterk aan tolerantie of juist helemaal niet, of scoort hoog op geweldsfascinatie of juist niet. Deze verschillende opvattingen zorgen voor dynamiek in de samenleving, bijvoorbeeld in het geval van verschillende conflicterende opvattingen rondom de onderstroom tolerantie. Voor een beschrijving van de betekenis van de in dit artikel genoemde onderstromen, zie kader op pagina 32.

Uit het onderzoek blijkt dat anno 2008 ouders van kinderen tot 18 jaar worden gekarakteriseerd door een hoge score op de onderstromen tijds-klem en heterarchie (het tegenovergestelde van hiërarchie). Ouders van nu zijn veelal druk met de logistiek van het combineren van werk, opvoeding en zorgtaken. De heterarchische instelling wijst op de mentaliteit die hoort bij het onderhandelingshuishouden, waarin gezag niet vanzelfsprekend is, wordt gediscussieerd over grenzen, en opvoeders en leraren doorgaans met je en jij worden aangesproken.

Anno 2007 zijn bijna 4 van de 10 ouders van kinderen tot 18 jaar afkomstig uit de groep buitenstaanders. De buitenstaanders, die 32 procent van de bevolking uitmaken, omvatten 38 procent van alle ouders van kinderen onder de 18 jaar. Om meer zicht te krijgen op de oriëntaties van deze groep ouders, is een verkenning uitgevoerd van de onderstromen die typerend zijn voor deze groep. De scores betreffen relatieve afwijkingen ten opzichte van de oriëntaties van de overige ouders van kinderen onder de 18. De resultaten van de analyse (zie figuur 3) leren dat deze ouders, in vergelijking met andere ouders, laag scoren op de onderstromen intraceptie (empathie), tolerantie, gemeenschapszin, vitaliteit, milieudoen en milieuweten, inzichtelijkheid (kritische houding ten opzichte van informatie) en bonte wereld. Daarentegen kent deze groep een hoge score op informatie-

Onderstromenprofiel ouders uit groep buitenstaanders t.o.v. overige ouders

Basis: Mentality database 2005-2007, n=2100
Ouders van minimaal 1 kind onder de 18

Voor betekenis onderstromen, zie kader op pagina 32

Figuur 3. Onderstroomscores ouders van minimaal 1 kind onder de 18 uit de groep buitenstaanders (Z-scores)

Toelichting bij figuur 3:

De in figuur 3 weergegeven onderstroomscores betreffen Z-scores (gemiddelde = 0, standaarddeviatie = 1). Deze zijn het resultaat van een standaardisering ten behoeve van de vergelijkbaarheid van de uitkomsten op verschillende schalen. Die schalen (onderstromen) bestaan uit diverse stellingen waarbij de ondervraagden kunnen aangeven in welke mate zij het daarmee eens zijn. De balken in de figuren geven een positief of negatief verschil aan ten opzichte van het gemiddelde (0). Alle in de figuur opgenomen onderstromen laten significante effecten zien. Onderstromen met kleine effecten zijn niet meegenomen in de figuur.

dool (moeite met complexiteit), *law & order*, voyeurisme, geweldsfascinatie, puur en ruw hedonisme (zowel meer ontspannen genieten als op zoek zijn naar spanning) en *making magic* (gedreven worden door dromen en fantasieën).

Als we deze bevindingen leggen naast de premisse dat voor de continuïteit, stabiliteit en veerkracht van de samenleving de middengroep van groot

DE BETEKENIS VAN DE IN DIT ARTIKEL GEBRUIKTE
ONDERSTROMEN:

Heterarchie: Een informele levensinstelling waarbij autoriteit ter discussie wordt gesteld

Tijds-klem: Het gevoel te leven onder continue tijdsdruk

Intracaptie: Zich graag inleven in de gevoelens en denkbeelden van anderen

Tolerantie: Een open, gastvrije houding jegens allochtone groepen en asielzoekers

Geweldsfascinatie: Zich aangetrokken voelen tot (uitingen van) actie en geweld

Vitaliteit: Het je actief inzetten om fit en gezond te blijven

Inzichtelijkheid: Een kritische en actief onderzoekende houding ten opzichte van informatie

Law & order: Pleiten voor strengere straffen en het afwijzen van gedoogbeleid

Informatiedool: Moeite hebben om keuzes te maken in een veelheid van informatie

Gemeenschapszin: Betrokkenheid en verantwoordelijkheid voelen voor de gemeenschap

Voyeurisme: Graag indrukken opdoen van de wijze waarop andere mensen leven

Global village: Graag contact houden met en verbonden zijn met mensen uit het buitenland

Bonte wereld: Graag indrukken van gebruiken en gewoonten uit andere culturen opdoen

Milieudoen: In het dagelijkse leven actief rekening houden met het milieu

Milieuweten: Het belangrijk vinden milieuproblemen te bestrijden

Vrijwillige soberheid: Er uit eigen beweging voor kiezen om een meer sober leven te leiden

Puur hedonisme: Genieten, ontspannen en plezier hebben zien als belangrijk levensdoel

Ruw hedonisme: Houden van spanning en het nemen van risico's.

Making magic: Het zich graag openstellen voor en gedreven worden door dromen en fantasieën

belang is, en dat vertrouwen en wederkerigheid hierbij een sleutelrol spelen, dan wordt duidelijk dat de buitenstaanders een gering vermogen hebben tot verbinding met een groter geheel en met medemensen die anders zijn. De ander wordt tegemoet getreden vanuit een sterke gerichtheid op prikkels en de eigen positie, en er is een gering vermogen tot overbrugging. De lage score op tolerantie en de hoge score op geweldsfascinatie en ruw hedonisme, duiden op een primaire wijze van met elkaar omgaan en maakt duidelijk dat de sociale cohesie met de aanwezigheid van een grote groep buitenstaanders onder druk kan komen te staan. Er is sprake van een weinig kritische houding ten opzichte van informatie, en een moeizame omgang met complexiteit die vooroordelen in de hand kan werken. Voor goed gedrag zijn essentieel: kennis van hoe je je behoort te gedragen, sociale vaardigheden en interesse in de ander. Eén van de basisregels voor een stabiele samenleving is de gulden leefregel, die naar voren komt in nagenoeg alle wereldtradities: ‘Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet’. De lage score op de waarde empathie, de lage score op gemeenschapszin en tolerantie, en de hogere score op geweldsfascinatie die de ouders uit de groep buitenstaanders kenmerken, zal naar verwachting de overdracht aan hun kinderen van vertrouwen en een open bejegening van de ander belemmeren. De zeer lage score op empathie doet vermoeden dat bij deze groep de gulden regel (wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet) slechts in beperkte mate wordt overgedragen in de opvoeding. Deze regel is bij deze groep vooral van toepassing op de nabije ander, en er is een sterke neiging om de moraal te beperken tot de eigen, kleine kring.

MOEITE MET DE JUISTE MAAT

Uiteraard willen ouders uit deze groep hun kinderen het beste meegeven in de opvoeding, en hen goed toerusten voor de toekomst. Ook deze groep brengt haar kinderen met veel liefde en toewijding groot. Zoals eerder ge-

*De groep buitenstaanders
voelt zich niet verbonden
met een groter verhaal dan
het eigen leven*

steld kwam uit het onderzoek naar zingeving naar voren dat vooral de nabije ander (veelal het eigen gezin) voor deze groep de belangrijkste bron van zingeving vormt. Echter, de groep buitenstaanders voelt zich, in tegenstelling tot andere groepen, niet verbonden met

een groter verhaal dan het eigen leven. Dit gegeven kan, in combinatie met de resultaten van het onderstromenprofiel (lage empathie, geringe gemeenschapszin en intolerantie), leiden tot een gebrekkige overdracht

van moraliteit. Het is, mede gezien de onderstroomscores van deze groep, de vraag of deze ouders in staat zijn om hun kinderen in dezelfde mate te stimuleren tot klassieke deugden als matiging, wijsheid, rechtvaardigheid en een bijdrage aan de gemeenschap, als ouders uit andere milieus. In bijvoorbeeld de toename van het aangaan van schulden, van ernstig alcoholmisbruik, overgewicht en hardnekkig probleemgedrag bij kinderen en jongeren, wordt duidelijk dat matiging en zelfbeheersing geen vanzelfsprekende deugden zijn, en ook niet vanzelfsprekend worden meegegeven in de opvoeding. Deze deugden zijn in veel sterkere mate typerend voor de traditionele burgerij, en eerder in negatieve zin typerend voor de groep buitenstaanders. Ook spijbelen en voortijdig schoolverlaten kan deels worden geïnterpreteerd in het licht van een kortetermijnnoriëntatie, waarbij uitstel van behoeftebevrediging en doorzettingsvermogen voor het halen van een diploma in de verder gelegen toekomst, niet vanzelfsprekend is.

Uit eerder Motivaction-onderzoek is bekend dat de groep buitenstaanders gemiddeld minder tevreden is met het eigen leven. Deze groep voelt zich bedreigd door globalisering, afkalvende zekerheden en immigratie. Er bestaat onbehagen en men voelt zich niet erkend of gerespecteerd door de overheid en de politiek. Er is geen sprake van wederkerigheid in de relatie met politiek en overheid. Uit de analyses wordt duidelijk dat in deze milieus maatschappelijke betrokkenheid, wederkerigheid en solidariteit slechts in beperkte mate aanwezig zijn. Ook uit eerder onderzoek in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau⁶ bleek dat de milieus moderne burgerij en gemakgeoriënteerden, die samen de groep buitenstaanders vormen, laag scoren op het vertrouwen in andere mensen. De lage score op vitaliteit kan aanleiding zijn tot zorg. In ander onderzoek kwam naar voren dat in het milieu moderne burgerij overgewicht en zwaar overgewicht beduidend vaker voorkomen dan in andere milieus. Matiging, zelfbeheersing (tot 10 tellen), innerlijke harmonie en uitstel van behoeftebevrediging is hier niet vanzelfsprekend. Deze waarden zijn relevant om prettig samen te kunnen leven, en ook om economisch verder te komen in het leven (op tijd komen, je studie afmaken, investeren in de carrière), zeker als het economische tij tegenzit.

Tegenover de bovenstaande verkenning staat dat 62 procent van de ouders afkomstig is uit de zeer diverse groep andere *Mentality*milieus (kosmopolieten, traditionele burgerij, nieuwe conservatieven, opwaarts mobielen, postmaterialisten en postmoderne hedonisten). Deze groep ouders scoort, los van de soms grote onderlinge verschillen, qua mentaliteit beduidend hoger op empathie, vertrouwen, matiging, vitaliteit en gemeenschapswaarden en zal kinderen naar verwachting anders voorleven dan ouders uit de groep buitenstaanders. Deze milieus worden, hoe

uiteenlopend ook, gekenmerkt door een bredere kijk op het leven en de samenleving dan alleen de eigen, kleine kring van nabije anderen en een hoger niveau van politieke participatie.

Kinderen van ouders uit de groep buitenstaanders zijn niet vanzelfsprekend voorbestemd om eenzelfde waardepatroon te ontwikkelen als hun ouders. Naast ouders spelen ook onderwijzers, trainers, familieleden en buurtgenoten een rol in de opvoeding. Ook de tijdgeest is van invloed op de vorming van waarden. In de eerste stadia van morele ontwikkeling is het stellen van grenzen door ouders en opvoeders van groot belang. In latere ontwikkelingsfasen, wanneer zij in contact komen met een bredere buitenwereld, zijn kinderen vatbaarder voor andere perspectieven en zienswijzen dan die van hun ouders. De school is het eerste instituut dat groter is dan het eigen gezin waarin zij leren samenleven in een groter verband. Ook buurt en verenigingsleven spelen een belangrijke rol in de vorming van kinderen. Echter, kinderen van de groep buitenstaanders dreigen, gezien het waardepatroon van hun ouders, een achterstand op te lopen in hun morele ontwikkeling. Matiging en zelfbeheersing zijn belangrijke waarden om door te geven aan kinderen, ten behoeve van een prettig leefklimaat. Een gebrek aan matiging en besef van uitstel van behoeftebevrediging kan in de weg staan van een gezonde economische ontwikkeling van kinderen op hun scholings- en carrièrepad. Een laag niveau van empathie en openheid ten aanzien van andersdenkenden staat in de weg van de morele ontwikkeling en een wederkerige maatschappelijke participatie. Wanneer wederkerigheid niet tot wasdom komt, ontstaat al snel het gevoel te worden tekortgedaan. Naarmate primaire reacties en intolerantie in attitudes en gedrag gaan overheersen, ontstaat frustratie, onbegrip en conflict. Innerlijke onrust en onvrede resulteren wanneer onvoldoende afstand kan worden genomen van primaire emoties, en deze niet kunnen worden geplaatst in een groter, verbindend kader van betekenis of zingeving. Opvallend in dit verband is, naast de ontevredenheid met de maatschappij, ook de grotere ontevredenheid met het eigen leven bij de groep buitenstaanders.

BEROEP OP DE MORELE INFRASTRUCTUUR

Een achterstand bij kinderen op het gebied van deugden en sociale vaardigheden als matiging, empathie en wederkerigheid, doet, vanwege diverse problematische uitingen als schooluitval, overgewicht, schulden, alcoholproblemen en hardnekkig probleemgedrag, een sterk beroep op buurtgenoten, onderwijs, professionals, ordehandhavers, gezondheidszorg en maatschappelijk middenveld, ofwel de sociale en morele infra-

structuur. Het is de vraag of deze voldoende is toegerust om de problemen als gevolg van de achterstand het hoofd te bieden, en te voorkomen dat de maatschappij in de toekomst meer schade ondervindt in morele, financiële en economische zin. Tegelijkertijd is de huidige teneur in de media vooral gericht op hedonisme en directe consumptie, en hiervoor is de overwegend materialistisch ingestelde groep buitenstaanders meer ontvankelijk dan andere groepen.

Uit de eerdere analyse blijkt dat ouders uit de groep buitenstaanders hoog scoren op de onderstroom informatiedool en laag op inzichtelijkheid. Juist deze groep heeft behoefte aan duiding, richting en leiderschap. Een aangrijpingspunt voor beleid is de roep die in deze groep weerklinkt om *law & order*. Men vindt duidelijkheid en richting van overheidswege van belang, en heeft grote verwachtingen van politiek en overheid als oplosser van problemen waar zij mee worden geconfronteerd. Tegelijkertijd is men sterk teleurgesteld in wat politiek en overheid voor hen doen en betekenen. Dit is een interessante paradox. Naarmate politici minder gezag uitoefenen en uitstralen, raakt deze groep meer teleurgesteld, mede omdat hun gevoel van onveiligheid daardoor toeneemt. Leiding of gezag komt voor deze groep dan ook niet (meer) van een kerk of elite, maar eerder van media en opinieleiders in eigen kring, die richting en duiding geven. Men is op zoek naar nieuwe ankers, zekerheden en gezag. Voor politieke partijen is het van belang om de diepere drijfveren en oriëntaties van deze groep te begrijpen, wezenlijke aansluiting te vinden en een duidelijk antwoord te hebben op hun vragen en zorgen, om hen te kunnen bereiken, te inspireren, en te mobiliseren tot participatie.

BEVORDEREN VAN WEDERKERIGHEID

De aanwezigheid van een grote groep buitenstaanders, die mede zorgt voor de actuele vlucht naar de politieke flanken, vraagt om een antwoord van de politiek. Er is gereede voedingsbodem voor revolte, zeker wanneer de sociaal-culturele onvrede gepaard gaat met economische tegenspoed. Deze groep heeft nu onvoldoende veerkracht om vanzelfsprekend mee te bewegen met maatschappelijke ontwikkelingen die een beroep doen op de capaciteit tot overbrugging van tegenstellingen en belangen, zoals migratie en globalisering van de economie. Het hiervoor benodigde vertrouwen in andere mensen en in volksvertegenwoordigers, is slechts in geringe mate aanwezig, en dit leidt tot een cultuur van afscherming en behoud. Een voor de hand liggend politiek antwoord is gelegen in het representeren van de overheersende kiezerswil van deze groep, ofwel het populisme. Dit betekent hun taal spreken, hun zorgen erkennen en verwoorden en

hun belangen representeren. Dit zal naar verwachting ten koste gaan van veel vernieuwing, terwijl de wereld, de cultuur en de economie wel veranderen en continue aanpassing vergen, onder meer bij de midden-groepen. Ook in dit scenario blijft het uiteraard de vraag of het mogelijk is om deze groep überhaupt tevreden te stellen, en of men bij de volgende verkiezingen niet voor iemand anders kiest. Uit opinieonderzoek blijkt dat deze groep, als zij op de stoel van de politiek zou zitten, vaker dan andere groepen zou kiezen voor het laten oplopen van het begrotingstekort om hun prioriteiten te financieren. Dit brengt de vraag naar voren of de grote verwachtingen die deze groep van de politiek heeft, reëel zijn. Wanneer nader wordt ingezoomd op de maatschappelijke en politieke participatie van de groep buitenstaanders, valt op dat men zich minder inzet voor bijvoorbeeld vrijwilligerswerk of andere vormen van maatschappelijke participatie.⁷ Politiek vervult zeker geen belangrijke rol in hun leven. Men is minder vaak dan andere groepen van mening dat democratie de beste bestuursvorm is, en komt beduidend minder vaak op om te stemmen bij verkiezingen. Met andere woorden, bij uitstek deze groep toont zich vaker toeschouwer dan deelnemer in de democratie, en denkt eerder in termen van rechten dan van plichten. Welke politicus roept deze groep op tot meer maatschappelijke participatie en geeft zijn of haar visie op de rol van de burger in een democratie? Dit gesprek over de verstoorde wederkerigheid vindt zelden plaats, de discussie blijft vaak hangen in de bekende verwijten over en weer. De wederkerigheid tussen de groep buitenstaanders en de politiek is onmiskenbaar uit balans. Aan de andere kant zien politici en de culturele elite deze groep te vaak als verwerende burgers met wie je weinig kunt beginnen, in plaats van als een bezorgde groep die moeite heeft met het maken van keuzes en op zoek is naar duidelijkheid, verbinding en inspiratie. Het is een groep die kan worden bereikt door haar in het hart te raken; het gevoel is een belangrijk richtsnoer bij keuzes die zij maken. Dat maakt het voor hedendaagse politici, die leven in een werkelijkheid waarin argumentatie en feiten een belangrijke rol spelen, lastiger om deze mensen te bereiken en voor zich te winnen. Ook voor politici loopt de weg naar de buitenstaanders niet alleen via het hoofd, maar vooral via het hart en de medemenselijkheid. De nabije ander is voor deze groep de belangrijkste bron van zingeving, en biedt een aangrijpingspunt voor identificatie. Veel buitenstaanders zijn op een te makkelijke manier cynisch over de politiek. Als puntje bij paaltje komt nemen zij in politiek opzicht zelf vaak geen verantwoordelijkheid. De richting van een antwoord kan daarom worden gevonden in het horen en erkennen van problemen, het bieden van duidelijkheid en richting waar deze groep behoefte aan heeft, het durven stellen van grenzen, continu het gesprek aangaan over de betekenis van en ver-

wachtingen bij goed burgerschap en de rol van politici, en open en eerlijk zijn over de beperkingen van de democratie. Dit is geen gemakkelijke weg,

Wezenlijke onvrede die samengaat met verleerde deugden, is niet zomaar te beteugelen

noch een korte weg. Wezenlijke onvrede die samengaat met verleerde deugden, is niet zomaar te beteugelen. Ten behoeve van stabiliteit en een sterkere veerkracht van de middengroep is het nodig om met tevreden en ontevreden groepen, met dragers van continuïteit en met

draggers van revolte, weer een klassiek oog te hebben voor het versterken van opvoeders, politiek, en de morele en sociale infrastructuur in het overbrengen en verwerven van een deugdzaam en vervullend leven.

Literatuur

- Becker, H. *Generaties en hun kansen*. Meulenhoff, Amsterdam, 1993.
- Commissie Toekomst Overheidscommunicatie (2001) *In dienst van de democratie*, rapport van de Commissie Toekomst Overheidscommunicatie, Den Haag: Sdu.
- Kronjee, G. en M.A. Lampert, *Leefstijlen en zingeving*, in: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2006) *Geloven in het publieke domein* (pagina 171-208), Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Mc Kinsey & Company, Motivaction International, Nederlandse Publieke Omroep, NRC Handelsblad, AD, Planet.nl, Porter Novelli en de Publieke Zaak (2007) *Rapport 21 minuten.nl*, Amsterdam.
- Spangenberg, F., M.A. Lampert, B. van der Lelij en R. van Ewijk, (2003). *Politieke onvrede en de alledaagse belevingswereld van burgers*, Amsterdam: Motivaction (onderzoek voor het Sociaal en Cultureel Planbureau).
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005) *Vertrouwen in de buurt*, Amsterdam: Amsterdam University Press

Noten

- 1 Becker, 1993
- 2 Spangenberg e a., 2003
- 3 Voor meer informatie over de milieus, zie www.motivaction.nl
- 4 Commissie Toekomst Overheidscommunicatie, 2001 en WRR, 2005 en 2006
- 5 WRR, 2006
- 6 Spangenberg et al., 2003
- 7 Mc Kinsey & Company e.a., 2007